

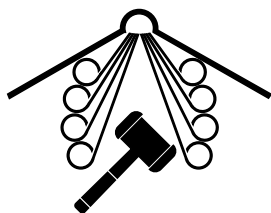
70 LAT

POWSZECHNEJ DEKLARACJI PRAW CZŁOWIEKA

Redakcja naukowa
Monika Florczak-Wątor
Michał Kowalski

70 LAT
POWSZECHNEJ DEKLARACJI
PRAW CZŁOWIEKA

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

SERIA POD REDAKCJĄ
TOMASZA GIZBERT-STUDNICKIEGO
I PIOTRA TULEI

70 LAT
POWSZECHNEJ DEKLARACJI
PRAW CZŁOWIEKA

redakcja naukowa
Monika Florczak-Wątor
Michał Kowalski

Kraków 2019

© Copyright by Individual Authors, 2019

Recenzja

dr hab. Michał Balcerzak, prof. UMK

Redakcja

Patrycjusz Pilawski

Projekt okładki

Marta Jaszcuk

Publikacja dofinansowana przez Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego

ISBN 978-83-8138-132-1 (druk)

ISBN 978-83-8138-195-6 (on-line, pdf)

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:

<https://akademicka.pl>

Spis treści

WSTĘP.....	7
CZĘŚĆ I	9
JERZY ZAJADŁO, <i>Uniwersalizm Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka: krótka historia pewnego trudnego kompromisu</i>	11
ROMAN WIERUSZEWSKI, <i>Współczesne znaczenie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka w międzynarodowym systemie ochrony praw człowieka</i>	31
BRYGIDA KUŹNIAK, <i>Powszechna Deklaracja Praw Człowieka jako akt prawny w obszarze prawa międzynarodowego</i>	41
CZĘŚĆ II	57
KRZYSZTOF DRZEWICKI, <i>Powszechna Deklaracja Praw Człowieka – niespełniona nadzieja mniejszości narodowych</i>	59
MICHAŁ KOWALSKI, <i>Znaczenie art. 14 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka dla międzynarodowego prawa uchodźczego</i>	79
MAGDALENA ABU GHOLEH, <i>Prawo do kultury i jego współczesne zagrożenia</i>	91
KINGA DREWNIOWSKA, <i>Prawo do sądu jako prawo człowieka – rozważania na tle Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej</i>	107
MICHAŁ GÓRSKI, <i>Czy tylko narodzeni mają prawo do życia? Twórcy Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka a prawa nasciturusa</i>	121
PRZEMYSŁAW KOMOROWSKI, <i>Redakcja artykułu 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i jej wpływ na kształt standardu wolności religijnej na przykładzie systemu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka</i>	135

CZĘŚĆ III.....	155
IRENEUSZ C. KAMIŃSKI, <i>Powszechna Deklaracja Praw Człowieka jako akt prawny w obszarze prawa krajowego – uwagi o różnych zobowiązaniach międzynarodowych państwa</i>	157
HANNA KNYSIAK-SUDYKA, <i>Wpływ Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka na wykładnię i stosowanie prawa przez organy administrujące i sądy administracyjne</i>	177
MAREK BIELSKI, <i>Wpływ Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka na wykładnię i stosowanie prawa przez sądy karne</i>	195
DOMINIKA KUŹNICKA-BŁASZKOWSKA, <i>Rekomendacje w zakresie prawa do prywatności wydane przez Komitet Praw Człowieka i ich realizacja w Polsce</i>	209
AUTORZY	225
SUMMARY	229
INDEKS OSOBOWY	231

Współczesne znaczenie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka w międzynarodowym systemie ochrony praw człowieka

70. rocznica uchwalenia przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka¹ (dalej: PDPCz lub Deklaracja) stała się okazją do organizacji wielu konferencji, sympozjów, debat analizujących jej współczesną rolę oraz wpływ na międzynarodowy system ochrony praw człowieka. W istocie co 10 lat z okazji okrągłych rocznic uchwalenia Deklaracji publikowane są liczne analizy jej roli. Śledzenie tych publikacji pozwala na dostrzeżenie ewolucji postrzegania tego dokumentu w opinii doktryny międzynarodowej. Deklaracja, jak powszechnie wiadomo, powstała w cieniu dramatów II wojny światowej, która przyniosła bezprzykładne, brutalne naruszenia praw jednostki. Dokument ten stał się punktem wyjścia i zarazem drogowskazem do budowy, w ramach prawa międzynarodowego, systemu skutecznej ochrony praw jednostki. Dziś już wiemy, że cel ten nie został osiągnięty. Często powtarzane hasło „nigdy więcej” okazało się niestety pustym sloganem. W dalszym ciągu mamy do czynienia z masowymi i ciężkimi naruszeniami praw człowieka, w tym także z najcięższą zbrodnią, jaką jest ludobójstwo. Powszechnie naruszane są nie tylko prawa i wolności osobiste i polityczne, ale także socjalne, ekonomiczne i kulturalne. Masowe migracje i uchodźstwo w poszukiwaniu bezpiecznego schronienia stało się tragicznym doświadczeniem milionów ludzi na całym świecie. Czy to oznacza, że idee, które legły u podstaw uchwalenia Deklaracji, oraz sam ten dokument przestały być aktualne? Jaką rolę dzisiaj odgrywa? Czy jest tylko „świadectwem epoki”? W niniejszym tekście spróbuję zarysować odpowiedź na te pytania.

¹ Deklarację uchwalono 10 grudnia 1948 r. Dla upamiętnienia tej daty rokrocznie 10 grudnia obchodzony jest Dzień Praw Człowieka.

Warto pamiętać, że Deklaracja, jak sama nazwa wskazuje, została uchwalona jako prawnie niewiążący dokument, czyli coś, co dzisiaj nazwalibyśmy „miękkim prawem” (*soft law*). Jej kontynuacją miał być traktat lub traktaty regulujące w sposób prawnie wiążący w ramach ONZ międzynarodowy system praw człowieka. Wybuch zimnej wojny pod koniec lat 40. ubiegłego stulecia znacznie opóźnił ten proces² i dopiero w 1966 r. uchwalono międzynarodowe pakty praw człowieka: pakt praw osobistych i politycznych³ oraz pakt praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych⁴. Te trzy dokumenty – Powszechną Deklarację i pakiety – określa się mianem Międzynarodowej karty praw człowieka (*International Bill of Rights*). Uchwalenie paktów bynajmniej nie zmniejszyło roli Deklaracji. Nadało jednak jej postanowieniom inny wymiar. Stały się one m.in. punktem odniesienia dla interpretacji norm zawartych w paktach.

Na marginesie tych rozważań warto przypomnieć, że właśnie w tym okresie w doktrynie prawa międzynarodowego do głosu dochodzą koncepcje wskazujące na podmiotowość jednostki, a nie tylko państw w tym systemie⁵. Dzisiaj kwestia ta wydaje się oczywista, jak pisze J. Nijman: „klasyczna fiksacja na temat suwerenności oraz pozycji państw musiała ustąpić przekonaniu, że prawdziwie nowoczesnym celem prawa międzynarodowego jest ochrona jednostki ludzkiej”⁶.

Tekstowi Powszechnej Deklaracji zarzucano niekiedy, że powstawał pod wyłącznym wpływem zachodnich koncepcji filozoficznych, że nie uwzględniał np. specyfiki społeczeństw afrykańskich czy azjatyckich. Fakt, że do dnia dzisiejszego Deklaracja jest traktowana jako fundament międzynarodowego, uniwersalnego systemu ochrony praw człowieka, stanowi niezbity dowód, że zarzuty te były całkowicie bezpodstawne. Z tego punktu widzenia niezwykle trafnie ujął istotę Deklaracji wybitny prawnik latinoamerykański Héctor Gross Espiell, pisząc: „celem Powszechnej Deklaracji była prezentacja uniwersalnej koncepcji, ideału wspólnego dla całej ludzkości, praw człowieka, wznoszącej się w podzielonym świecie ponad różne ideologie i zwalczające się opinie co do ich natury i źródeł”⁷.

² W istocie proces finalizowania postanowień Deklaracji stanowił fragment konfrontacji ideologicznej między Zachodem i Wschodem. Por. szerzej: J. O. Oraá, *The Universal Declaration of Human Rights*, [w:] F. Gomez, K. de Feyter, *International Protection of Human Rights. Achievements and Challenges*, Bilbao 2006, s. 73-134.

³ Por. *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich (Osobistych) i Politycznych. Komentarz*, R. Wieruszewski (red. nauk.), Warszawa 2012.

⁴ Por. *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych. Komentarz*, Z. Kędzia, A. Hernandez-Połączyńska (red.), Warszawa 2018.

⁵ Znakomitą i pogłębioną analizę tej kwestii por. Ch. Swinarski, *Effets pour l'individu des régimes de protection de droit international*, Leiden–Boston 2018, s. 369.

⁶ J. Nijman, *The Concept of International Legal Personality. An Inquiry into the History and Theory of International Law*, The Hague 2004, s. 88-90.

⁷ H. Gros Espiell, *Estudios sobre derechos humanos*, t. 2, Madrid 1988, s. 30.

Deklaracja stała się zarazem inspiracją dla regionalnych systemów ochrony praw człowieka. W preambule do uchwalonej dwa lata później (w 1950 r.) europejskiej konwencji praw człowieka podkreśla się, że wzoruje się ona na Powszechnej Deklaracji i że państwa są „zdecydowane jako rządy państw europejskich działających w tym samym duchu i posiadających wspólne dziedzictwo ideałów i tradycji politycznych, poszanowania wolności i rządów prawa, podjąć pierwsze kroki w celu zbiorowego zagwarantowania niektórych praw wymienionych w Powszechnej Deklaracji”. Analiza orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dowodzi, że traktował on i nadal traktuje postanowienia Deklaracji jako wzorzec normatywny pomocny przy interpretacji wspomnianej konwencji, niekiedy wręcz wprowadzając do niej koncepcje wywodzące się z Deklaracji, a nieobecne w jej tekście⁸. Koronnym przykładem jest pojęcie godności leżące u podstaw Deklaracji, ale niewystępujące w konwencji praw człowieka. Trybunał, powołując się na Deklarację, orzekł, że „istotą Konwencji jest poszanowanie ludzkiej godności i ludzkiej wolności”⁹.

Również w wielu innych obszarach działalności Rady Europy postanowienia Deklaracji odegrały inspirującą rolę. Można tu wspomnieć Europejską konwencję o obywatelstwie z 1997 r. i Konwencję Rady Europy o unikaniu bezpaństwowości w relacji do sukcesji państw z 2006 r. Oba te traktaty odwołują się do art. 15 Powszechnej Deklaracji¹⁰. Odwołania do Deklaracji można znaleźć w innych konwencjach uchwalonych pod auspicjami Rady Europy, np. konwencji biomedycznej¹¹ czy konwencji ramowej Rady Europy o dziedzictwie kulturowym¹². Również w systemie Unii Europejskiej postanowienia Deklaracji są traktowane jako wskazówka uniwersalnych standardów praw człowieka i stosowne odniesienia można, choć niezbyt często, znaleźć w judykatach sądów unijnych oraz, częściej, w opiniach Rzeczników Generalnych¹³.

Powszechna Deklaracja jako pierwszy dokument międzynarodowy proklamowała podstawowe prawa i wolności człowieka jako normatywne standardy międzynarodowe. Jej celem było wskazanie, jakie treści mieszczą się w zawartym w Karcie Narodów Zjednoczonych pojęciu praw człowieka. Dalsze sprecyzowanie tych standardów pozostawiono innym instrumentom, które łącznie tworzą międzynarodowe prawo praw człowieka. Szacuje się, że prawo to obejmuje ok. 35 traktatów wiążących państwa-strony oraz

⁸ Por. A. Korkeakivi, *The Council of Europe. First Steps and Then Some Collective Enforcement of the Universal Declaration*, [w:] *60 Years of the Universal Declaration of Human Rights in Europe*, V. Jaichand, M. Suksi (eds), Cambridge 2009, s. 399-414.

⁹ *Pretty v. The United Kingdom*, 29 kwietnia 2002, ECHR, nr 2346/02, par. 65.

¹⁰ Art. 15 Deklaracji stanowi: „1. Każdy człowiek ma prawo do posiadania obywatelstwa. 2. Nie wolno nikogo pozbawiać samowolnie obywatelstwa ani nikomu odmawiać prawa do zmiany obywatelstwa”.

¹¹ *Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej wobec zastosowań biomedycyny*, przyjęta przez Komitet Ministrów 19 listopada 1996 r.

¹² *Konwencja Ramowa Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa*, otwarta do podpisu 27 października 2005 r.

¹³ Por. A. Rosas, *The European Union: in search of legitimacy*, [w:] *60 Years...*, s. 415-431.

kilkadziesiąt aktów miękkiego prawa praw człowieka, które zostały przyjęte w formie rezolucji przez organy międzyrządowe ONZ, w tym zwłaszcza przez jej Zgromadzenie Ogólne¹⁴. Warto podkreślić, że w przypadku międzynarodowego prawa praw człowieka mamy do czynienia nie z luźnym zbiorem norm, ale z mniej lub bardziej uporządkowanym systemem, u którego podstaw leży właśnie Powszechna Deklaracja. Na ów system składają się nie tylko normy prawa materialnego, ale również rozbudowane mechanizmy kontrolne¹⁵.

Oczywiście, katalog tych praw i wolności nie jest zamknięty. Ulega on stałej modyfikacji związanej ze zmianami w świadomości społecznej oraz rodzącymi się potrzebami i zagrożeniami. Przykładowo Deklaracja nie formułuje *expressis verbis* niektórych praw uznanych dzisiaj przez społeczność międzynarodową, a które zostały wywiedzione z Deklaracji i traktatów, jak np. prawo do wody. Rozszerzeniu uległy kryteria zakazu dyskryminacji poprzez jednoznaczne objęcie tą zasadą orientacji seksualnej, niepełnosprawności czy wieku. Fakt, że w okresie od uchwalenia Deklaracji proces stanowienia standardów wykroczył poza literalne jej brzmienie, w żadnym wypadku nie podważa jej znaczenia jako fundamentu międzynarodowego prawa praw człowieka. Raczej, jak wskazuje się w doktrynie, można tu dopatrywać się analogii pomiędzy konstytucją państwa a implementującym jej postanowienia ustawodawstwem¹⁶.

Dzisiaj można zasadnie twierdzić, że Powszechna Deklaracja jest nadal żywym i inspirującym dokumentem międzynarodowym. Jest ona wręcz coraz częściej przywoływana, zarówno w ramach systemu ONZ, jak i przez sądy krajowe. Jest to niewątpliwie dowód potwierdzający jej uniwersalizm. Okazuje się zarazem, co może wywołać pewne zdziwienie, że znaczenie tego dokumentu stale rośnie. Kolejne światowe konferencje praw człowieka jako punkt wyjścia traktowały postanowienia Deklaracji. W przyjętej na I Światowej konferencji praw człowieka w Teheranie w 1968 r. Proklamacji stwierdzono: „Powszechna Deklaracja Praw Człowieka wyraża wspólne rozumienie przez ludy świata niezbywalnych i nienaruszalnych praw wszystkich członków ludzkiej rodziny i stanowi zobowiązanie członków wspólnoty międzynarodowej”¹⁷. II Światowa konferencja praw człowieka, która odbyła się w Wiedniu w 1993 r., jednoznacznie potwierdziła status

¹⁴ Szerzej por. Z. Kędzia, *70 lat Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka – pomnik czy żywy dokument?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, vol. 80, nr 4, s. 2-4.

¹⁵ Por. *Mechanizmy ochrony praw człowieka w ramach ONZ. Analiza systemowa*, R. Wieruszewski (red.), Warszawa 2017.

¹⁶ Por. Z. Kędzia, *op. cit.*, s. 14.

¹⁷ Proclamation of Teheran, Final Act of the International Conference on Human Rights, Teheran, 22 April to 13 May 1968, § 2: „The Universal Declaration of Human Rights states a common understanding of the peoples of the world concerning the inalienable and inviolable rights of all members of the human family and constitutes an obligation for the members of the international community”, U.N. Doc. A/CONF. 32/41 (1968), http://legal.un.org/avl/pdf/ha/fatchr/Final_Act_of_TehranConf.pdf – 14.10.2019.

Deklaracji jako źródła praw człowieka¹⁸. Również Światowy szczyt ONZ o ogólnej tematyce w 2005 r. w jednogłośnie przyjętym przez Zgromadzenie Ogólne dokumencie końcowym uroczystie potwierdził wolę państw „wypełnienia swych zobowiązań do propagowania powszechnego poszanowania oraz przestrzegania i ochrony wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich, zgodnie z postanowieniami Karty, Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz innych instrumentów odnoszących się do praw człowieka i prawa międzynarodowego [...]”¹⁹. Jak trafnie zauważa Z. Kędzia: „Doniosłość tego postanowienia jawi się w pełni, kiedy zważyć, że to właśnie ten Szczyt postanowił po raz pierwszy w historii ONZ proklamować triadę: pokój i bezpieczeństwo, rozwój oraz prawa człowieka jako ściśle wzajemnie ze sobą powiązane i wzajemnie się wspierające filary systemu Narodów Zjednoczonych oraz fundament zbiorowego bezpieczeństwa i dobrobytu”²⁰.

Analizując współczesny wpływ Deklaracji na międzynarodowy system ochrony praw człowieka, trzeba mieć na uwadze, że jest ona jedynym dokumentem w tym obszarze wiążącym wszystkie państwa członkowskie ONZ. Stopień ratyfikacji poszczególnych traktatów z dziedziny praw człowieka wśród państw członkowskich jest mocno zróżnicowany. W tej sytuacji właśnie postanowienia Deklaracji są podstawą normatywną działalności mechanizmów ONZ w obszarze praw człowieka, takich jak Rada Bezpieczeństwa, Zgromadzenie Ogólne czy Rada Praw Człowieka. Najlepszym przykładem jest funkcjonowanie mechanizmu kontrolnego działającego w ramach Rady Praw Człowieka pod nazwą Powszechnego Przeglądu Okresowego²¹, któremu podlegają wszystkie państwa członkowskie ONZ, czy też procedury skarg na naruszenia praw człowieka ustanowione przez Radę Praw Człowieka. Jak wskazuje się w literaturze: „jako część Międzynarodowej Karty Praw, PDPCz jest «prawem». W szczególności jest to prawo ONZ i jako takie powinno kierować delegacjami państw w podejmowaniu decyzji w ONZ. Jako prawo ONZ, jest prawnie wiążąca dla Sekretarza Generalnego”²². Tym samym wiąże także Wysokiego Komisarza Praw Człowieka ONZ oraz mechanizmy funkcjonujące w ramach Rady Praw Człowieka, tzw. procedury specjalne. Z górą 20 lat temu H. Hannum wyraził opinię, która jest z pewnością nadal aktualna: „Deklaracja pozostaje głównym źródłem globalnych standardów praw człowieka, a uznanie jej za źródło praw i przepisów przez państwa na całym świecie odróżnia ją od zobowiązań traktatowych”²³.

¹⁸ Z. Kędzia, *op. cit.*, s. 6.

¹⁹ Por. § 120 Dokumentu końcowego Szczytu 2005, UN Doc. A/RES/60/1, opublikowany w j. polskim przez UNIC Warszawa, http://www.unic.un.org.pl/szczyt2005/dokument_koncowy_4.php – 14.10.2019.

²⁰ Z. Kędzia, *op. cit.*, s. 7.

²¹ Universal Periodic Review.

²² J. Dugard, *The Influence of the Universal Declaration as Law*, „Maryland Journal of International Law” 2009, vol. 24, nr 1, s. 93.

²³ H. Hannum, *The UDHR in national and international law*, „Health and Human Rights” 1998, vol. 3, nr 2, s. 146.

Analiza roli Deklaracji w systemach prawnych państw członkowskich Unii Europejskiej²⁴, opracowana przez grupę autorów z tych państw²⁵, prowadzi do interesujących wniosków. Okazało się, że jednak rola tego dokumentu stale rośnie, choć z różnym natężeniem i w różnych formach. Coraz częściej Deklaracja staje się w orzecznictwie sądów punktem odniesienia dla rekonstrukcji standardów międzynarodowych w zakresie praw człowieka. W przypadku szeregu państw rola Powszechnej Deklaracji została potwierdzona w przepisach obowiązującego prawa. Co najmniej w 90 konstytucjach państw, uchwalonych po 1948 r., znajdują się postanowienia regulujące podstawowe prawa człowieka, stanowiące zarazem odzwierciedlenie norm wyrażonych w Deklaracji. Stosowane postanowienia znalazły się w konstytucjach trzech krajów członkowskich UE: Portugalii, Hiszpanii i Rumunii. Konstytucja Portugalii w art. 16 stwierdza, że „przepisy konstytucyjne i ustawowe dotyczące praw podstawowych powinny być interpretowane i stosowane zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka”. Konstytucja Hiszpanii w art. 10.2 postanawia, że „normy odnoszące się do praw podstawowych i do wolności, uznanych przez Konstytucję, są interpretowane zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka oraz ratyfikowanymi przez Hiszpanię traktatami i umowami międzynarodowymi, które się do nich odnoszą”. Konstytucja Rumunii w art. 20 stwierdza: „Postanowienia konstytucyjne o prawach i wolnościach obywateli są interpretowane i stosowane zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka, z paktami i innymi umowami, których Rumunia jest stroną”.

W szczególności w państwach przechodzących transformację ustrojową postanowienia Deklaracji były inspiracją do przyjmowanych rozwiązań konstytucyjnych. Do pewnego stopnia Polska była dość szczególnym przypadkiem, gdyż nie będąc w chwili uchwalania Deklaracji państwem suwerennym, została zmuszona przez ZSRR do wstrzymania się od głosu w głosowaniu w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ. Stąd też po odzyskaniu pełnej suwerenności kolejne polskie rządy na forum ONZ dawały wyraz przywiązaniu do wartości leżących u podstaw Deklaracji i do jej tekstu²⁶. Badając wpływ Deklaracji na polski system prawa, łatwo zauważyć, że sądy stosunkowo często, przy okazji rekonstrukcji standardów międzynarodowych, odwołują się do tekstu Deklaracji, traktując ją jako wiążący standard normatywny²⁷. W szczególności Trybunał Konstytucyjny w swoich orzeczeniach wyraźnie uznawał postanowienia Deklaracji za wiążące normatywne wzorce standardów międzynarodowych. W wyrokach dotyczących nauczania religii w szkołach TK powołał się na art. 18 Powszechnej Deklaracji i stwierdził, że zarówno

²⁴ 60 Years...

²⁵ Inicjatywa publikacji powstała w ramach sieci EIUC, obecnie noszącej nazwę Global Campus of Human Rights. Jest to sieć uniwersytetów współpracujących w ramach programu nauczania praw człowieka na poziomie magisterskim (EMA) w Wenecji.

²⁶ Por. A. Bieńczyk-Missala, *Human Rights in Polish Foreign Policy after 1989*, Warszawa 2006.

²⁷ Por. R. Wieruszewski, *Poland. From Oblivion to Legal Use*, [w:] 60 Years..., s. 101-110.

zakazanie, jak i nakazanie nauczania religii w szkołach wbrew woli rodziców byłoby sprzeczne z prawem do wolności sumienia i wyznania uregulowanym w tym artykule²⁸. Sąd Najwyższy w wyroku z 1992 r. stwierdził, że do wiążących Polskę dokumentów prawa międzynarodowego należy także Powszechna Deklaracja²⁹. Podobne odwołania można znaleźć w judykatach sądów administracyjnych, przy czym właśnie Naczelny Sąd Administracyjny już w 1991 r. orzekł, że interpretując polskie prawo, należy uwzględnić standardy Deklaracji³⁰.

Analiza dokumentów procedur specjalnych, w których znalazły się odwołania do Powszechnej Deklaracji jako zawierającej wiążące standardy międzynarodowe w zakresie praw człowieka, dowodzi, że czerpią one stałą inspirację z jej tekstu i że Deklaracja jest ważnym punktem odniesienia dla oceny zarówno prawa, jak i praktyki w zakresie przestrzegania praw człowieka³¹. Co ważne, można zauważyć, że powoływanie się na ten dokument odnosi się do szerokiego katalogu praw człowieka – zarówno osobistych i politycznych, jak i ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych.

W raporcie grupy roboczej ds. arbitralnych zatrzymań, opublikowanym po wizycie jej członków na Malcie, znalazło się stwierdzenie: „Grupa Robocza potwierdza, że prawo do poszukiwania i korzystania z azylu powinno być uznane za podstawowe prawo człowieka zgodnie z postanowieniami Powszechnej Deklaracji i relevantnym prawem międzynarodowym”³². Wizyta tej grupy roboczej na Malcie wiązała się z napływem uchodźców i dyskusjami, czy winni oni być objęci ochroną międzynarodową.

Z kolei w raporcie grupy roboczej ds. dyskryminacji kobiet, będącym efektem wizyty tej grupy w Stanach Zjednoczonych, czytamy, że choć USA są tylko jednym z siedmiu państw na świecie, które nie ratyfikowały konwencji ONZ o zakazie dyskryminacji kobiet, to jednak pomimo braku tej ratyfikacji „wiele standardów Konwencji jest zakorzenionych m.in. w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka”, a tym samym są one wiążące dla Stanów Zjednoczonych.

W raporcie przedstawionym przez niezależnego eksperta ds. wpływu zagranicznych długów i innych odpowiednich międzynarodowych zobowiązań finansowych państw na pełne korzystanie z praw człowieka, w szczególności praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych, po jego wizycie w Grecji czytamy, że chociaż z wyjątkiem Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami Unia Europejska nie jest stroną

²⁸ K 11/90, 30 stycznia 1991, OTK 1991, poz. 2 oraz U. 12/92 30 kwietnia 1993, OTK 1993/1, poz. 9.

²⁹ III AZP 9/92, 23 lipca 1992, OSNCP 1994/7-8, poz. 147.

³⁰ Sprawa dotyczyła art. 10 Deklaracji, czyli prawa do sądu. Por. I SA 35/91, ONSA 1991 3-4, poz. 64.

³¹ Na temat procedur specjalnych ONZ por. A. Połczyńska, *Rola specjalnych procedur Rady Praw Człowieka ONZ*, [w:] *Uniwersalne standardy ochrony praw człowieka a funkcjonowanie systemów politycznych w dobie wyzwań globalnych*, J. Jaskiernia, K. Spryszak (red.), Toruń 2016, s. 307-322.

³² Zgodnie z art. 14 Deklaracji: „Każdy człowiek ma prawo ubiegać się o azyl i korzystać z niego w innym kraju w razie prześladowania”. Trzeba jednak pamiętać, że termin „azyl” użyty w tekście Deklaracji należy rozumieć jako „status uchodźcy” w rozumieniu prawa polskiego.

międzynarodowych traktatów praw człowieka, instytucje Unii Europejskiej są nie mniej zobowiązane do przestrzegania praw człowieka zawartych w PDPCz.

Analiza dyskusji toczących się na forum Rady Praw Człowieka ONZ w ramach wspomnianej powyżej procedury Powszechnego Przeglądu Okresowego dowodzi, że właśnie Deklaracja jest stałym normatywnym punktem odniesienia przy ocenie stanu przestrzegania praw człowieka w poszczególnych państwach.

W doktrynie wyróżnia się trzy teorie wyjaśniające obecny charakter prawny Deklaracji. Pierwsza zwraca uwagę na fakt, że dokument ten należy traktować jako „autentyczną” interpretację postanowień Karty Narodów Zjednoczonych zawierających odniesienia do praw człowieka. Teza ta znajduje potwierdzenie w analizie wielu judykatów Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (MTS). Można ją np. znaleźć w powszechnie znanym orzeczeniu z 1970 r. w sprawie *Barcelona Traction*³³, kiedy to MTS wskazał, że jednym ze źródeł zobowiązań *erga omnes* są zasady i normy dotyczące podstawowych praw człowieka wyrażone m.in. w uniwersalnych dokumentach praw człowieka, a zatem także w Powszechnej Deklaracji. W kilku innych orzeczeniach MTS ta teza została powtórzona. Analizując pod tym kątem orzecznictwo MTS, N. Rodley stwierdził: „[...] bez wątpienia jednomyślną opinią Trybunału jest teza, że Powszechna Deklaracja jest dokumentem o wystarczającym statusie prawnym, który pozwala na przywoływanie jej w kontekście zobowiązań państw w aspekcie ogólnego prawa międzynarodowego. [...] Deklaracja w ogólności ustanawia fundamentalne reguły uznawane w ramach ogólnego prawa międzynarodowego”³⁴.

Druga wskazuje na fakt, iż Deklaracja jest regularnie cytowana w wystąpieniach przedstawicieli państw na różnych konferencjach, w dokumentach oraz że wiele państw wprowadza jej postanowienia do swoich ustawodawstw. Jest to dowód na to, że można ją traktować jako prawo zwyczajowe.

Trzecia teoria uznająca wiążący prawnie charakter postanowień Deklaracji stwierdza, że należy ją uznać za należącą do „ogólnych zasad prawa, uznawanych przez narody cywilizowane”, czyli w rozumieniu art. 38 ust. 1 (c) statutu MTS jest źródłem prawa międzynarodowego³⁵.

Wszelkiego rodzaju teorie doktrynalne są niewątpliwie pomocne, ale nie one rozstrzygają o tym, czy dany dokument, w tym przypadku Powszechna Deklaracja, jest lub nie jest obowiązującym prawem. W istocie to praktyka państw oraz organizacji międzynarodowych ma decydujące znaczenie. Powyżej zasygnalizowałem tylko, jak często i w jakich okolicznościach postanowienia Deklaracji są przywoływane. Okazuje się, że

³³ ICJ Rep. 1970, s. 32.

³⁴ N. Rodley, *Human Rights and Humanitarian Intervention: The Case-Law of the World Court*, „International & Comparative Law Quarterly” 1989, vol. 38, nr 2, s. 321-326.

³⁵ Por. T. Meron, *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law*, Oxford 1989, s. 88-89.

dla systemu ONZ w obszarze praw człowieka nadal stanowi ona dokument o znaczeniu fundamentalnym.

Nasuwa się zarazem pytanie, czy w związku z postępującym procesem globalizacji i digitalizacji zmienia się rola Deklaracji oraz przewartościowaniu ulegają podstawy systemu międzynarodowej ochrony praw człowieka. Takie opinie pojawiają się w przestrzeni publicznej. Twierdzi się niekiedy, że era praw człowieka należy do przeszłości i że cywilizacyjne wyzwania, przed jakimi stoi społeczność międzynarodowa, wymagają innych, względnie zmodyfikowanych narzędzi. Nie może ulegać wątpliwości, że pomimo upływu dziesięcioleci postanowienia Deklaracji się nie zdezaktualizowały. Zarazem jednak system ochrony praw człowieka, mający być skutecznym narzędziem ich ochrony, nie spełnił pokładanych w nim oczekiwań. Brak miejsca w tym tekście, aby szerzej omówić ten problem. Wydaje się wszakże oczywiste, że oczekiwano zbyt wiele. Żaden dokument wiążący lub nie, nawet perfekcyjnie skonstruowany, nie zagwarantuje przestrzegania praw człowieka, gdy do głosu dochodzą nacjonalizmy i egoizmy narodowe, chęć dominacji nad innymi, rozbudzanie populistycznych emocji. Niestety współcześnie nadal jesteśmy świadkami tych zjawisk. Również Europa nie jest od nich wolna.

Deklaracja rozpoczyna się słowami: „[...] uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju świata”. Dopóki wszyscy, bez wyjątku, nie zaakceptujemy tej oczywistej prawdy, tak długo cel, jaki przyświecał twórcom Deklaracji, będzie pozostawał w sferze niespełnionych życzeń.

Bibliografia

- Bieńczyk-Missala A., *Human Rights in Polish Foreign Policy after 1989*, Warszawa 2006.
- Dugard J., *The Influence of the Universal Declaration as Law*, „Maryland Journal of International Law” 2009, vol. 24, nr 1.
- Gros Espiell H., *Estudios sobre derechos humanos*, t. 2, Madrid 1988.
- Hannum H., *The UDHR in national and international law*, „Health and Human Rights” 1998, vol. 3, nr 2, <https://doi.org/10.2307/4065305>.
- Kędzia Z., *70 lat Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka – pomnik czy żywy dokument?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, vol. 80, nr 4, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2018.80.4.1>.
- Korkeakivi A., *The Council of Europe. First Steps and Then Some Collective Enforcement of the Universal Declaration*, [w:] *60 Years of the Universal Declaration of Human Rights in Europe*, V. Jaichand, M. Suksi (eds), Cambridge 2009.
- Mechanizmy ochrony praw człowieka w ramach ONZ. Analiza systemowa*, R. Wieruszewski (red.), Warszawa 2017.
- Meron T., *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law*, Oxford 1989, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198257455.001.0001>.
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych. Komentarz*, Z. Kędzia, A. Hernandez-Polczyńska (red.), Warszawa 2018.

- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich (Osobistych) i Politycznych. Komentarz*, R. Wieruszewski (red. nauk.), Warszawa 2012.
- Nijman J., *The Concept of International Legal Personality. An Inquiry into the History and Theory of International Law*, The Hague 2004.
- Oraa J. O., *The Universal Declaration of Human Rights*, [w:] F. Gomez, K. de Feyter, *International Protection of Human Rights. Achievements and Challenges*, Bilbao 2006.
- Pończyńska A., *Rola specjalnych procedur Rady Praw Człowieka ONZ*, [w:] *Uniwersalne standardy ochrony praw człowieka a funkcjonowanie systemów politycznych w dobie wyzwań globalnych*, J. Jaskiernia (red.), Toruń 2016.
- Rodley N., *Human Rights and Humanitarian Intervention. The Case-Law of the World Court*, „International & Comparative Law Quarterly” 1989, vol. 38, nr 2.
- Rosas A., *The European Union: In Search of Legitimacy*, [w:] *60 Years of the Universal Declaration of Human Rights in Europe*, V. Jaichand, M. Suksi (eds), Cambridge 2009.
- Swinarski Ch., *Effets pour l'individu des régimes de protection de droit international*, Leiden–Boston 2018.
- Wieruszewski R., *Poland. From Oblivion to Legal Use*, [w:] *60 Years of the Universal Declaration of Human Rights in Europe*, V. Jaichand, M. Suksi (eds), Cambridge 2009.

Publikację tę należy uznać za oryginalne i w pełni kompetentne opracowanie na temat filozoficznych, historycznych i prawnych aspektów Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka w 70. rocznicę jej uchwalenia przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Wykorzystanie tego jubileuszu dla zebrania i przedstawienia pogłębionych studiów nad Deklaracją należy ocenić ze wszech miar pozytywnie. Książka stanowi kontynuację zainteresowań polskiej doktryny prawa międzynarodowego (oraz innych dyscyplin) jednym z najważniejszych – a wręcz symbolicznym – dokumentem w rozwoju koncepcji uniwersalnych praw człowieka.

dr hab. Michał Balcerzak, prof. UMK

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-132-1

9 788381 381321